

RIMSKI VOJNIČKI DIPLOM IZ KRNJEŠEVACA

(KOTAR ZEMUN).

Gospodin Dr. Petar Marković, odvjetnik u Zemunu, darovao je u travnju 1898. narodnom muzeju jednu bronsanu ploču, koju je on nedavno bio kupio od jednoga seljaka u Krnješevcima u srijemskoj županiji, gdje se je bila našla. Ploča je u opće dobro sačuvana; patine doduše na njoj sada nema, jer ju je valjda našaoc čišćenjem skinuo, ali usprkos tomu, što joj se je time oduzelo glavno obilježje starine, o njezinoj autentičnosti ne može biti sumnje. Površina ploče osobito je na nutarnjoj strani veoma rupičava, a tomu je povodom, što je ona produkt lijevanja. One mnogobrojne što veće što manje rupe nastadoše od mjehura, koji su se kod lijevanja stvorili. Jedan takov mjehur blizu jednog ugla ploče prolazi dapače kroz cijelu njezinu debljinu. Ploča nije posvema rektangularna oblika, jer dok joj duljina iznosi 0·16 m., visina joj je na jednoj strani 0·127 m., a na drugoj samo 0·125 m. Debljina joj je približno svagdje jednaka, te iznosi 0·002 m.

Krnješevački diplom, koji je već četvrti primjerak ovih po spoznavanje rimskih vojničkih i pravnih prilika važnih isprava, koje su se dosele kod nas, i to samo u Slavoniji, našle i u narodni muzej došle, sadržaje jedan dio otpusnog dekreta rimskog vojnika Lucija Flavija Sabina iz Savarije u gornjoj Panoniji (Szombathely, Steinamanger u Ugarskoj). Vojnički diplom redovito sastoje od dvije bronsane ploče, ali od većine dosele poznatih primjeraka — u CIL III. je priopćeno 97 — našla se je samo po jedna ploča ili samo po ulomak jedne. U narodnom muzeju od prije imamo potpun diplom samo iz Ilačice u šidskom kotaru,¹ dočim iz Bijeke crkve kod Rače u mitrovačkom kotaru² imamo samo drugu ploču, a iz Grabarja u broskom kotaru³ samo ulomak prve ploče. Krnješevački diplom također nije potpun, nego se je od njega sačuvala samo druga ploča, kojoj je sadržaj sa više gledišta veoma zanimiv. Na prvoj ploči, koja se nije našla, nalazio se je na vanjskoj strani tekst cijeloga dekreta, a na nutarnjoj strani opet prva polovica istoga dekreta, jer je na svakom diplomu bio tekst dekreta dva puta

¹ Od 5. rujna 152. Izdao Brunšmid u Viestniku hrv. arh. dr. XIII. (1891.) str. 33 i sl., a odanle Hülsen u Römische Mittheilungen VI. (1891.) str. 335 i sl., Mommsen u CIL III. suppl. str. 1987 D. LXII, Bormann u Jahreshefte des öst. arch. Inst. I. (1898.) str. 168 i sl.

² Po svojoj prilici iz vremena Klaudija I. (41—54),

dakle valjda najstariji spomenik ove vrste. Brunšmid u Vjesniku n. s. II. str. 1 i sl., Bormann u Jahreshefte I. str. 162 i sl.

³ Od druge polovice travnja g. 71. Ljubić Inscr. quae Zagr. in mus. nat. ass. str. 53 i sl., Mommsen u CIL III. str. 851 i 1960 D. X(= VIII).

zabilježen. Samo jedan put su na diplomima bila zabilježena imena svjedoka — obično 7 —, koji su jamčili za ispravnost prijepisa sa originalnog dekreta, koji je bio namješten u Rimu, u prvi kraj u hramu božice Fides ili njezovoj okolici na Kapitolu, a kasnije na zidu iza Augustova hrama kod Minervina kipa. Da se je ona prva svakako važnija ploča našla, bili bi glede nekih pitanja hronologičke naravi, koja nam se iz teksta našega spomenika namiću, posvema na čistom, dočim na temelju sačuvane druge ploče možemo da polučimo samo neku, ali ipak prilično veliku vjerojatnost.

Na vanjskoj strani ploče, kojoj je napis zaokviren sa po dvije usporedne crte, vide se između gentilnih imena i cognomina svjedoka tragovi, gdje su negda bile prikelnjene dvije uske koso prisastavljene kovne šipke. Te šipke, udaljene od obajuh rubova za 0·067 i 0·064 m., imale su svrhu, da čuvaju pečate svjedoka, pritiskute na žicu, kojom su obje ploče diploma svezane bile. Kako su ovakova spremišta za pečate izgledala, vidi se na našoj ploči iz Bijele crkve¹ i na nekim drugim primjercima. Rjede su se sačuvale žice,² kojima ih se vezalo, a pečati, koji su valjda bili od voska, uvijek su propali. Da se uzmognu ploče žicom svezati, probušila bi se svaka u prvi kraj na četiri, a na kasnijim spomenicima te vrste samo na dva mjesta, i to na srednjem dijelu obijuh dužina. To se je bušenje obavilo prije nego što se je na pločama pisalo, jer bi inače moralo bar na kojem primjerku biti nabušeno koje već zabilježeno slovo Rezbari su napise pisali na ugrijanu ploču, jer je onda bila mekša. Da baš nisu uvijek točno bilježili, vidimo baš na našoj ploči, na kojoj su u predzadnjem retku iznutra ispala slova *c* u *descriptum* i *r* u *recognitum*, te ispuštena jedna crta slova *x* u *ex*. Valjda si je rezbar najprije zabilježio cijeli napis kakovom bojom, što je bilo potrebno i poradi toga, da vidi, kako će sa prostorom na kraj izaći. Kod posla su mu se izbrisala ona dva slova i onaj potez, a on ih, ne opaziv toga ili ne znajući možda ni čitati, nije ni urezavao. I u trećem je retku pogrješno zabilježeno *asi* mjesto *ac si*, bez razmaka između obijuh riječi i bez slova *c*, dokaz, da si rezbar nije bio svjestan, što je u onaj par pisao.

Krnješevačka je ploča razmijerno spram drugih dosta teška, naime 391 gr., a to se među ostalim može smatrati kriterijem, da ovaj spomenik spada u dosta rano doba. Bormann³, govoreći o našem diplomu iz Bijele crkve, prvi je upozorio na to, da su najstariji diplomu pisani na debljim i težim, a kasniji na sve to tanjim i lagljim pločama. Po njemu važu ploče najstarijih diploma:

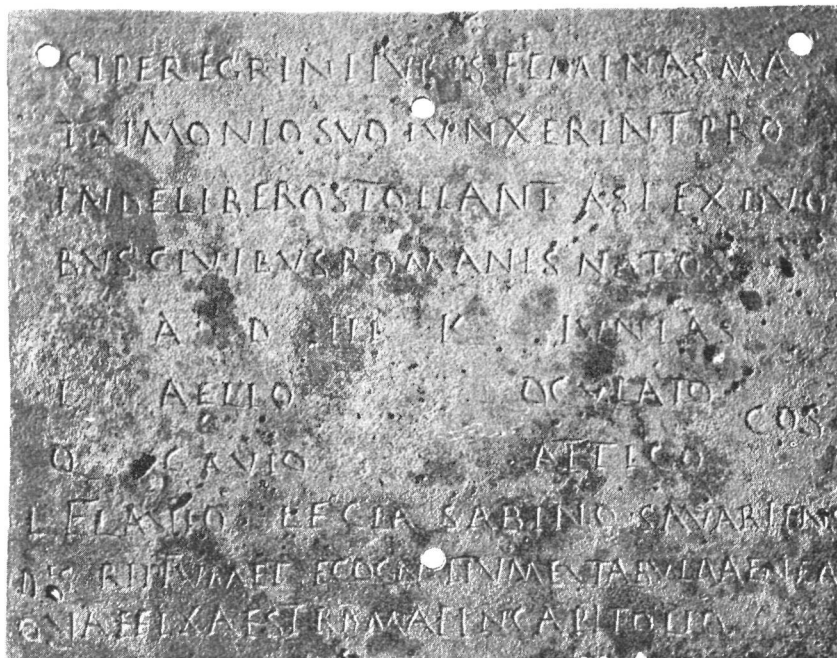
	I	II
Bijela crkva (Zagreb; valjda doba Klaudija I.)	—	835·5 gr.
Stabiae (Napulj; g. 52; D. I.)	625 gr.	915 "
Beč (Beč; 2/7 60; D. II.)	548·8	" — "
Geiselsbrechting (Monakov; 15/6 64; D. III.)	—	" 500 "

Nasuprot ploče ilačkoga diploma (Zagreb; 5/9 152; D. LXII.) važu samo 114·3 i 118 gr. Težine ploča drugih diploma nisu priopćene.

¹ Vjesnik n. s. II. str. 3.

² CIL III. D. VI, XXXV, XXXIX, XLVII, LXVII.

³ Jahreshefte des oesterreich. arch. Inst. I. str. 167.

Sl. 28. i 29. Rimski vojnički diplom iz Krnješevaca ($\frac{2}{3}$ nar. veličine).

Napis nutarnje strane krnješevačkoga diploma glasi:

... si peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, a[c] si ex duobus civibus romanis natos.

A(nte) d(iem) III. K(alendas) Junias, L(ucio) Aelio Oculato Q(uinto) Gavio Attico co(n)s(ulibus).

L(ucio) Flavio L(ucii) f(ilio) Cl(audia) Sabino, S(avariens)i.

Des(c)riptum et r(ec)ognitum ex tabula aenea, quae fixa, est Romae in Capitolio.

Na vanjskoj su strani imena sedmorice svjedoka u genetivu, i to:

C(aii) Aconi(i) Maximi, Sisc(iensis),
 T(iti) Flavii(i) Festi, Sisc(iensis),
 Sex(ti) Juventi(i) Ingenui, Sirm(iensis),
 C(aii) Curti(i) Secundi, Sirm(iensis),
 M(arci) Statori(i) Sabini, Sirm(iensis),
 M(arci) Lucili(i) Saturnini, Sisc(iensis),
 M(arci) Rutili(i) Hermetis, Sisc(iensis).

Prvo pitanje, na koje ću nastojati da odgovorim što točnije, tiče se vremena, kada je ova isprava izdana. Krnješevački je diplom kao i svi drugi datiran po konzulima, ali to u tom slučaju nisu consules ordinarii, koji su svoju službu nastupili 1. siječnja svake godine, te po kojima se je kod Rimljana obično godina računala, nego consules suffecti, koji su u kasnije doba godine zamijenili redovite konzule. Kod datiranja javnih isprava, kao što je ovaj naš diplom, rabila su naravski imena onih konzula, koji su u onaj par, kada se je dekret izdavao, u službi bili. Već je više puta po kojekakovim podacima pošlo za rukom, da se točno ili bar približno točno ustanovi godina, koje su takovi consules suffecti svoju čast obnašali. Krnješevački diplom navodi par konzula, naime Lucija Aelija Oculata i Quinta Gavija Attica, koji su 30. svibnja funkcionirali, ali ti konzuli nisu dosele od nikuda poznati. Da se je našla i prva ploča diploma sa početkom dekreta, u kojemu bi se nalazilo ime cara sa točnom oznakom godine njegova vladanja po broju obnovljenja tribunske vlasti, ne samo da bi točno znali, kada je dekret izdan, nego bi iz njega dobili i posve nov podatak za popunjenje konzulskih fasta. Kako toga dijela dekreta nemamo, valja nam nastojati, ne bi li se diplom drugim putem približno datirati mogao. Najglavniji podatak za datiranje nalazi se u zadnjem retku nutarnje strane, naime u oznaki, da je original dekreta, s kojega je ovo samo prijepis, bio pričvršćen Romae in Capitolio. Znade se iz drugih sačuvanih diploma, da su se originalni dekreti u starije doba čuvali na Kapitolu na hramu božice Fides populi romani i u njegovoj neposrednoj blizini. Najmlađi poznati diplom, koji imaju takovu oznaku, jesu od godine 86 (D. XVIII. i XIX.). Od slijedećega primjerka od godine 88 (D. XX.) našao se je samo ulomak jedne ploče, na kojemu se nije sačuvala oznaka mjesta, gdje se original čuva, a počamši od godine 90 (D. XXI. i slijedeći) redovito se bilježi Romae in muro post templum divi Aug(usti)

a d M i n e r v a m. Po tomu je posve sigurno, da je krnješevački diplom stariji od 27. listopada 90 poslije Krista.

Drugi važan podatak, po kojemu se može posve opravdano zaključivati, da krnješevački diplom pada u nešto još ranije doba, imamo u oznakama rodnog ili nadležnog mjesta sedmorice na njemu zabilježenih svjedoka, od kojih su četvorica bila iz Siska (Siscia), a trojica iz Mitrovice (Sirmium). Takove su se oznake pribilježile samo na ranijim spomenicima te vrste, naime na diplomu od 11. prosinca 52,¹ na sva tri od 22. prosinca 68,²⁻⁴ na diplomu od 7. ožujka 70,⁵ na oba od 5. travnja 71⁶⁻⁷ i na diplomu od 21. svibnja 74.⁸ Iznimku čini samo diplom III. od 15. lipnja 64, gdje uz imena svjedoka nije pripisano rodno ili nadležno mjesto, a na diplomima II, X (= VIII) i XII (= X) nisu se imena svjedoka sačuvala. Počamši od 13. lipnja 80 (D. XIII (= XI)) na sačuvanim diplomima nema više oznake mjesta, odakle su bili svjedoci. Promotre li se te oznake uz imena svjedoka поближе, opaziti će se, da su svjedoci na diplomima do godine 71 ili iz iste pokrajine, odakle je i naslovnik, ili njegovi sudrugovi. Po svoj prilici to je bilo tako propisano. Od toga se je propisa kasnije odustalo, jer na diplomu od godine 74 svjedoče naslovniku iz Panonije svjedoci iz Rima, Tudera i Kartage, a kako je po tomu odsele mogao svjedočiti u opće svaki rimski građanin, prestala je potreba, da se pribilježe nadležna ili rodna mjesta svjedoka, pa se ona više nisu ni bilježila. Na krnješevačkom diplomu svjedoče čovjeku iz Savarije u Panoniji četiri svjedoka iz Siscije i trojica iz Sirmija, dakle opet Panonci. Iz toga se dakle može prilično sigurno zaključiti, da je krnješevački diplom stariji od 21. svibnja 74, a još je sigurnije, da je stariji od 13. lipnja 80, od kada se više nisu bilježila mjesta, odakle su svjedoci. Neću dakle pogriješiti, ako reknem, da naš diplom po svoj prilici spada u prvo doba vladanja cara Vespazijana (69–79 posl. Kr.). Donekle bi to mogao potkrijepiti i tim, što nijedan od svjedoka krnješevačkoga diploma nije potpisan na nijednomu od pozuatih kasnijih diploma, dočim počamši od g. 74 sve to češće nailazimo na ista pojedina ili dapače sva imena na više diploma. Kao daljni suplementarni dokaz za starije doba našega spomenika imamo konačno, kako sam već rekao, smatrati i prilično veliku težinu diplomove ploče.

¹ D. I. Naslovniku Spartiku, koji je bio rodom Bessus svjedoči šest Dyrhachinaca i jedan Thessaloničanin.

² D. IV. Naslovnik Diomedes je Phrygijac iz Laodiceje, a od svjedoka pet Sardianaca, jedan Maonianac, a jedan valjda Ephežanin.

³ D. V. Naslovnik Matthaius je Suros (Syrac), a od svjedoka četvorica Antiochenci, jedan iz Apameje, a dvojica su veterani, dakle drugovi naslovnika.

⁴ D. VI. Naslovnik Ursaris je Sardinac, a od svjedoka sedmorica Caralitani, jedan Suleitanus i jedan veteran legije I. adiutrix, u kojoj je i naslovnik služio.

⁵ D. VII (= VI). Naslovnik Nerva je Desidiatus

(iz Dalmacije), a od svjedoka trojica iz Salone, jedan iz Jadere, jedan iz Nedina, dočim kod dvojice nije zabilježeno mjesto.

⁶ D. VIII (= VII). Naslovnik Plator je Maezeius (iz Dalmacije), a od svjedoka dvojica Salonitanci, trojica Jadestinci, jedan Risinitanac i jedan iz Epitaura.

⁷ D. IX. Naslovnik Marcus je Suros Garasenus, od svjedoka trojica Laudiceni, trojica Antiochijci i jedan iz Caesareje Straton.

⁸ D. XI (= IX). Naslovnik Veturius je Panonac, a od svjedoka po jedan iz Rima, Tudera i Kartage, dočim kod ostale četvorice nema oznake mjesta.

Naslovnik krnješevačkoga diploma L. Flavius Sabinus već je bio rimski građanin, kada ga je car ovim dekretom iz službe otpustio. To se vidi iz njegova posvema građanskoga imena, uz koje je dapače zabilježena i tribus Claudia, kojoj je pripadao. U istu tribus je bio uvršten i grad Sabaria, od kuda je on ili bio rodom, ili kamo je bio nadležan. Rimski je građanin valjda bio i Sabinov otac, koji se kao i on zove Lucius, te je moguće, da je obojicu u Sabariji naselio car Klaudije I. kada je tamo osnivao rimsku građansku koloniju.

Kao građaninu, Sabinu je kod otpusta osim opskrbe, o kojoj se u diplomima rijetko govori, samo trebalo, da mu bude zakonitim proglašen brak, koji bi prije ili iza istupa iz vojničke službe sklopio sa ženom peregrini iuris, sa svim pravima, koja bi iz takove odredbe slijedila za djecu, poteklu iz takova braka. To slijedi i iz djelomično sačuvane ustanove, koja je po analognim primjercima valjda glasila: [? Imperator Caesar Vespasianus Augustus.....iustribuo conubi dumtaxat cum singulis et primis uxoribus, ut etiam] si peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, a[c] si ex duobus civibus romanis natos. Prvi put se ovakova ili slična ustanova pojavljuje na diplomu od 21. svibnja 74,¹ zatim slično na nedatiranom ulomku, koji je valjda iz Domicijanova vremena,² a onda počam od 6. svibnja 161/9 više puta do g. 301/5.³

Kojemu je vojnom odjelu Sabinus pripadao, bilo je zabilježeno na izgubljennoj prvoj diplomovoj ploči. Obično bi se to zabilježilo i na drugoj ploči prije naslovnikova imena, ali na našem je to primjerku slučajno izostalo. Kako izvan svake sumnje znademo, da je naš veteran prigodom otpusta već bio rimski građanin, to ne može u kombinaciju doći koja auksilijarna četa ili brodovlje. Valjda će morati otpasti i legio I. adiutrix i legio II. adiutrix, jer su vojnici tih legija, kojima su se g. 68¹ i 70² izdali takovi dekreti, još bili negrađani. Jedino će se dakle moći pomisliti, da je Sabinus služio u kojoj praetorijskoj ili gradskoj kohorti, a članovima takovih vojničkih odjela podjeljivali su se slični dekreti, u koliko nam je poznato, g. 76, te od 161/9 do 298.

Dr. Josip Brunšmid.

¹ D. XII.

² D. XXVIII.

³ D. LXXV, LXXXI, LXXXIII, LXXXIV,

LXXXVI, LXXXVIII, LXXXIX, XCII, XCV
XCVI, XCVII.